

KARŞILAŞTIRMALI EDEBİYAT ÇALIŞMALARI VE EDEBİ ÇEVİRİ MOSEBACH, HANDKE VE ERAY' DA BULUŞAN FARKLI KÜLTÜRLER*

*Comparatistic Studies and Literary Translation Meeting of Different Cultures by Mosebach,
Handke and Eray*

Dilek TURAN YILMAZ**

ÖZET

Ulusal ve uluslararası olanın bir etkileşimi ve alımlaması olarak “Karşılaştırmalı Bilim” birçok sanat dalında karşımıza çıkmaktadır. Bu çalışmanın birinci bölümünde öncelikle “karşılaştırmalı bilim” kavramı üzerinde durulmuş ve edebiyat bilim ile ilişkisi irdelenmiştir. Daha sonra bu kavramlar J. W. von Goethe’nin “dünya edebiyatı” (Weltliteratur) kavramı çerçevesinde ele alınmış, bu alanda öne çıkmış bazı kuramcılarının yaklaşımlarına yer verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde karşılaştırmalı edebiyat bilim kuramı günümüz Alman ve Türk edebiyatından seçilen bazı eserler incelenerek, Edebiyatlar ve kültürler stratejisinden hareketle, kültürler arası iletişim bağlamında ele alınmıştır. Bu eserler üç başlık altında incelenmiştir: 1. Kültür ve mitos başlığı altında, edebi metinlerde anlamları çözmek için kullanılan şifreler, mitler kültürle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Bu alandaki bazı yaklaşımlar doğrultusunda günümüz Alman edebiyatı’nın temsilcilerinden Martin Mosebach’ın “Die Türkin” (1999) adlı eseri ele alınmıştır. 2. Rüya ve mitos başlığı altında C.G. Jung ‘un “Arketipler teorisi” kuramı üzerinde durulmuştur ve bu bağlamda rüya, mit, arke imgeler, arketipler, ortak kolektif bilinçaltı, semboller gibi terimlerle Nazlı Eray’ın “Bir İmparator Çay Bahçesi” (1997) adlı eseri ilişkilendirilmiştir. 3. Seyahat ve kültür ilişkisi Peter Handke’nin “Langsame Heimkehr”(1979), Nazlı Eray’ın “Bir İmparator Çay Bahçesi” (1997) ve Martin Mosebach’ın “Die Türkin” (1999) adlı eserleri ele alınmıştır. Sonuç olarak edebiyat ve kültürün karşılıklı etkileşimi ve edebi çevirinin edebi eserlerde yeri ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Edebiyat, Edebi Çeviri, Dünya Edebiyatı, Seyahat, Kültür, Mitos.

ABSTRACT

As a national and international interaction and its reception “comparative science” is seen in many fields of art. In the first part of this study the concept of “comparative science” is primarily emphasized and its relation to literature is analyzed. Subsequently this concept is handled in the context of J.W. von Goethe’s “world literature” (Weltliteratur) term and the notions of some major theorists in this field are mentioned. In the second part of this study the theory of “comparatistic” is handled in the context of intercultural communication between culture and literature through some works of the contemporary German and Turkish literature. These works are analyzed in three headings: 1. Under the heading culture and myths, the codes and myths which are used to resolve the meanings of the literary text, are studied in the light of relations with culture. Considering some approaches in this field, the work of the contemporary German author Martin Mosebach “Die Türkin” (1999) is discussed. 2. Under the heading “dreams and myths” Carl Gustav Jung’s concepts “Theory of Archetypal” and “The collective Unconscious” are emphasized and terms like dreams, myths, archetypes, archaical images, collective subconscious and symbols are related to Nazlı Eray’s work “İmparator Çay Bahçesi”(1997). 3. To emphasize the relationship between travel and culture in literature Peter Handke’s work “Langsame Heimkehr”

* Bu makalenin verileri Prof. Dr. Şerife DOĞAN danışmanlığında hazırladığım “Die Wendung zum Mythos im neuen Millennium in Literatur- und Kulturwissenschaft. Eine analytische Studie anhand zeitgenössischer Werke der gegenwärtigen Deutschen und Türkischen Literatur” başlıklı doktora tezimin (Aralık 2002, Hacettepe Üniversitesi, Ankara) ağırlıklı olarak uygulama bölümüne dayanmaktadır. Kaynakça ve bazı bölümler güncellenmiştir. Bu çalışmanın ilk taslak hali Eylül 2006 tarihinde Sakarya Üniversitesi II. Uluslararası Karşılaştırmalı Edebiyatbilim Kongresi’nde bildiri olarak sunulmuş ve basılmış, sonradan üzerinde çalışılarak makale haline getirilmiştir.

** Okutman Dr., Hacettepe Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu Almanca Birimi-ANKARA dilekt@hacettepe.edu.tr

(1979), Nazlı Eray's "İmparator Çay Bahçesi"(1997) and Martin Mosebach's "Die Türkin" (1999) are analyzed. In conclusion the interaction between culture and literature and the relevance of literary translation is put forward in literary works.

Key words: Comparatistic, World Literature, Literary Translation, Travel, Culture, Myths.

0. GİRİŞ

Günümüzde kültürlerarası iletişim ve ötekini anlamak gittikçe önem kazanmaktadır. Bu Edebiyat çalışmalarına da yansımaktadır ve özellikle Karşılaştırmalı Dil ve Edebiyat Bilim çalışmalarında farklı ulusların eserleri karşılaştırılarak yeni bir bakış açısıyla yorumlandığı gözlemlenmektedir. Bu yeni yaklaşım Edebiyat-Kültür ilişkisini gündeme getirirken özellikle 90 lı yıllarda hız kazanan post kolonyal edebiyat kuramlarında ifade bulmaktadır. Küreselleşen dünyada ve sömürgecilik sonrası dönemde ortaya çıkan bu kuramlarda kültürlerin diğer kültürlerle sürekli bir etkileşim içinde olması ve kaynaşması, "melez" bir kültürün (kulturelle Hybridität) ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu yeni oluşum edebiyata da yansımakta ve edebiyat çalışmalarında(cultural studies) dikkate alınmaktadır (Geertz 1973, Greenblatt / Gallagher 1991, Said 1978, 1993, Bhabha 1990, 1994).

Bu anlamda Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim Çalışmaları (Komparatistik) öteki kültürle iletişimin sağlanması ve onun yorumlanması açısından önemli bir yere sahiptir. Karşılaştırmalı Bilim çalışmalarını incelediğimiz zaman, 'İletişim' ve 'Yeniden Birleştirme' (Kommunikation, Neue Kombination) kavramlarının bu çalışmalar için hareket noktası oluşturduğu görülmektedir. Alanlar arası güçlü iletişim, çeşitli bilimsel söylemlerin birleşmesini sağlayarak bilimler arası yeni yanıtlar ortaya çıkarmaktadır. 19. yüzyılın ikinci yarısında G. v. Cuviers karşılaştırmalı Anatomiye, Blainvilles karşılaştırmalı Fizyolojiyi geliştirmişlerdir. Daha sonra aynı metodoloji ile karşılaştırmalı Dil ve Hukuk gelişmiştir. Tüm bu çalışmalar bir taraftan ulusal ve uluslararası olanın bir alışverişi (Transaktion) diğer taraftan ulusal ve uluslararası olanın alımlamasıdır (Rezeption). Tüm karşılaştırmalı bilim çalışmalarında iletişim ve birleşmeye giden yolda sorgulanması gereken benzer sorular vardır: 1. Benzer veya bağımsız tarihsel süreç ve zaman. 2. Genetik şifrelerdeki benzerliğin kültürel etkileşimi ve 3. Diğer alanlara taşınması veya sınırlarını aşmasıdır.

Karşılaştırmalı Dil ve Edebiyat Bilim konusunda ilk akla gelen isim Goethe ve onun "Dünya Edebiyatı" (Weltliteratur) kavramıdır. Goethe bu kavramla bütün ulusların kültürel bir diyalog içerisinde bulunmaları gerektiğini savunmuştur. Böylece günümüzde büyük önem taşıyan "kültürlerarası iletişim" (interkulturelle Kommunikation) ve ötekini anlama (Fremdverstehen) kavramlarının da temelini atmıştır (Goethes Alteritätsprinzip) (Thum 1985). Goethe'nin "dünya edebiyatı" konusundaki söylemi hiç kuşkusuz "Karşılaştırmalı Dil ve Edebiyat Bilim'e nasıl bakılması gerektiği konusunda bir hareket noktası oluşturmuştur.

Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim, metodolojik olarak diğer Karşılaştırmalı Bilimler gibi benzer ve birbirinden bağımsız tarih, zaman ve genetik şifrelerden hareket eder. Diğer ülke edebiyatlarının eser veya eser gruplarının değişmez veya değişebilir üslup biçimlerinin, malzeme ve motiflerin uluslararası bağlamda, her edebiyatın ait olduğu çağın felsefesi, güzel sanatları ve müziği, siyasi ve sosyal çevresi ile olan ilişkileri ile birlikte inceler ve sonuç olarak bu eserlerin değişik kültürler arası alımlama ve iletişimdeki gücünü tartışır.

Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim çalışmalarında 3 strateji benimsenmektedir:

1. Edebiyat: Burada edebi söylemi, dil özellikleri olarak diğer sanat, bilim dallarından ayıran nedir? Hangi teoriler bize yardım eder? konuları tartışılır.
2. Edebiyatlar: Tarih, çağ, eseri oluşturan mitler, motifler ve diğer malzemeler, türlerin geçirdiği tarihi gelişim evreleri, vb.

3. Edebiyatlar ve Kültürler: Edebiyatlar ve kültürler arası süreçteki iletişimde karşıtlıklar, ötekilikler, yeniden birleşmeler, kodlamalar, bilinçaltı, ima edilen anlamlar, imajlar, nosyonlar, kültürel yük taşıyan değer yargıları, çeviri.

Bu sözü edilen karşılaştırmalı Edebiyat Bilim çalışmalarını sistematik olarak iletişim kurmaya ve tartışmaya yönlendiren “Edebiyatlar ve Kültürler” stratejisinden hareketle Martin Mosebach’ın “Die Türkin”, Nazlı Eray’ın “İmparator Çay Bahçesi” ve Peter Handke’nin “Langsame Heimkehr” adlı eserlerinde yaratılan anlamlama yapılarında, iletişim ve kültürlerarası yeniden birleştirme noktaları üzerinde durulacaktır (Turan 2002).

1. MARTİN MOSEBACH VE KÜLTÜR – MİTOS İLİŞKİSİ

Sosyal grupların yaşamına bakılırsa kültürün ve kültürel iletişimin edebiyatı sanat ve kurumlar içine örgütlenmesini sağladığı görülür. İnsanın gelişmesi iletişimden geçerek gerçekleşir. Kültürü anlamlandırmanın yolu o kültürün sanatçıları, eserlerini, değerlerini ve yaşam biçimlerini paylaşarak karşılıklı iletişimi sağlamadır. C. L. Strauss’un soyutlanmış kültürlerin kapsamlı bir tarihin koşullarını ancak güçlü bir iletişim ve birlik ile gerçekleştirebileceklerinden söz ederek, çeşitli kültürlerin karşılıklı olarak getirdikleri şeyleri karıştırmaları gerektiğini savunmuştur (Strauss 1959).

İletişimi kültürel sembollerin, sosyal alışkanlık ve ritüellerin paylaşılması olarak ele alındığında (“Transaktion”) ve insanın düşünceleri yetiştiği çevrenin kültürel şifre setleri ve dünya görüşleri tarafından harekete geçirildiği kabul edilirse, buna bağlı olarak yazılı metinler belli bir amaca göre şifrelenir. Bu noktada dilin kullanımı kullanan kişinin veya topluluğun kültür ve alt kültüründen etkilenir. Burada “mitos”, “söz” yani anlatılan öykü veya metin, egemen bir kavram olarak ortaya çıkar. İşte bu “söz” ün, “mitos” un anlaşılması için inançlar, değerler, beklentiler, yani kültür yol gösterir. Bir kültürde varolan imajlar, nosyonlar ve mitler “söz” ’ün anlamlar kazanmasını sağlar. Mitos ve kültürün sosyo-psikolojik iletişimi sanat eserlerinin taşıdığı anlamları çözmek için, belki de ‘logos’ un ortaya çıkmasını sağlar. Edebi metinlerde anlamları çözmek için kullanılan şifreler, mitler kültürle ilişkilidir. Her ne kadar Roland Barthes mitleri bir dil soygunu olarak nitelese de kültürün mitleri doğallaştırdığını düşünmektedir. Edebi iletişimin gerçekleştiği bu noktada bir kültür birim üreteni olarak sanatçının ürettiği nesne aracılığı ile yapılandırdığı mitosa veya kültürel metni, bir kültür birimi alıcısı için yorumlanacağını vurgulamıştır. Böylece yaratıcı kültürel bir iletişim gerçekleşmiş olur. Barthes aynı zamanda mitlerin insanoğlunun düşünce yapısının bir yansıması olduğunu ve hayatının her alanında mitler yarattığını (Privatmythen), mitlerin insanın hayatı algılayış şekli olduğunu vurgulamaktadır (Barthes 1964).

Çağdaş Edebiyat ‘mitos’u içinde hayal gücünün egemen olduğu gizemli hikayelerin barındığı, ‘zaman’ın özgürce paylaşıldığı, şimdi, geçmiş ve gelecek kavramlarının iç içe geçtiği estetik bir anlatı sistemi olarak tanımlanmaktadır (Doğan 2002, s.63-64). Bu söylem bizi Ernst Cassirer, Claude Levi-Strauss ve Hans Blumenberg’in mitos konusundaki yaklaşımlarına götürmektedir. Bu yaklaşıma göre ‘mitler farklı olanı veya bilinmeyeniyi açıklama, onu tanımlama, adlandırabilme çabası’ olarak değerlendirilmektedir. Mitlerin ortaya çıkış sebebi böylelikle, insanların açıklayamadıkları konulara anlam yükleme ihtiyacından ileri gelmektedir (Cassirer 1972, Levi-Strauss 1972, Blumenberg 1979).

Bu noktadan hareketle mitos konusundaki bazı yaklaşımlar incelenen eserleri anlamlandırma konusunda ışık tutacaktır ve mitosun çağdaş eserlerde yeniden kodlanmasının (Neukodierung) nasıl yansıdığı ortaya konacaktır. Ele alınacak eserlerden ilki Martin Mosebach’a aittir. Çağdaş Alman Edebiyatı’nın bu önemli temsilcisi romanlarında çağımızı “çokkültürlülük” ışığı altında yansıtmaktadır. Gerek 1999 yılında yazmış olduğu “Die Türkin” gerekse 2007 yılında kaleme almış olduğu “Der Mond und das Mädchen” adlı eserleri bu yaklaşımları yansıtmaktadır. Her iki romanda Mosebach çağımızın “çokkültürlü” toplumlarını ele almaktadır. “Der Mond und das Mädchen” adlı

eserinde değişik kültürlerden gelen insanların Almanya’da bir Alman’ın bakış açısıyla anlatılmaktadır (Mosebach 2007).

Martin Mosebach’ın incelenen “Die Türkin”(Türk Kızı) (Mosebach 1999) adlı romanında ise Mosebach yine bir Alman’ın bakış açısıyla Türkiye’yi ve orada karşılaştığı kültürü anlatmaktadır. Eserde Almanya’da bir çamaşırhanede çalışan Pupuseh adlı bir Türk kızının ve ona aşık olan Alman bir akademisyenin hikayesi anlatılmaktadır. Akademisyenin dünya görüşü Türkiye’ye gönderilen Türk kızını takip etmesiyle ve Türkiye’yi tanımasıyla değişecektir, büyülmüş bir dünyaya adım atacaktır. Bu dünya efsun ve mitlerle doludur ve gizemlidir. Mangold’da keşfedilmeyi bekleyen bu Anadolu kültürünü şu sözlerle dile getirmektedir:“Çünkü burada, köy ortamında kahraman, kendi ülkesinde modernizm adına terk edilmiş olan kurallar ve geleneklere bağlı bir hayatla karşılaşılıyor... Burada hala insana mutluluk vaadeden sorgulanmamış hayatlar ve normlar vardır” (Mangold 1999).¹ Benzer görüşü paylaşan Cassirer’e göre Almanya, yani Batı dünyası artık açıklanmıştır, buna karşın Anadolu sırlar, açıklanamayan fenomenler, halk inançlarıyla doludur. Eserde mitler öteki ve bilinmeyen ile karşılaşma anında tanımlanmaktadır. Doğunun gizemi ve anlaşılmazlığı Batılı tarafından keşfedilip açıklanması gerekmektedir, diğer kültür ancak bu şekilde tanınabilir. Romanda Almanlar kültür insanını, batıyı, bilimi ve aklı temsil ederken, Türkler ve Türk dünyası ise doğa insanını, mitleri, dini ve doğuyu temsil etmektedir. Ancak Batı, metafizik bir boşluk yaşamaktadır, Doğu ise bu boşluğu maneviyattaki gücüyle aşmaktadır. Bu bağlamda Max Weber’in “Entzauberung der Welt” yaklaşımı önem taşımaktadır. Dünyanın, özellikle Batının bilimsel çalışmalarıyla, tüm ilahi, tanrısal özelliklerden arındığından bahsetmiş, Tanrı, peygamber ve dinin rasyonel bakışla açıklanabilir hale geldiğini, batı, modern bir toplum oluşturduğunu vurgulamıştır (Weber 1919). Bu yeni dünyada insanın her türlü sorusu cevaplanmış, ancak tutunacağı manevi bir dayanak da kalmamıştır. Böylelikle hayatı ve varoluşu sorgulamaya başlarken, mitlerle bu manevi boşluğu doldurmaya çalışmaktadır. Bu nokta da da Ernst Cassirer mitlere önemli bir görev yüklediğini belirtmektedir. Böylece yeni semboller yaratarak ihtiyaç duyduğu güven duygusunu dinle, mitlerle gidermeye çalışmaktadır. Böylece bilinmeyi ve korkuyu anlamlandırmış, kendince açıklamıştır (Cassirer 1972). Leander Petzoldt’un “İmge ve masallara açız, içimizde mitosa karşı duyduğumuz özlemlerle yanıyoruz” sözleri, bize mitle ilgilenen, mitos ile mistizm, büyü ile esoterik, uzakdoğu ve yerel ritüellerini öğrenmeye çalışan günümüz insanının profilini çizmektedir (Petzoldt 1989, s.80-81). Mitler inançlarımızı, davranışlarımızı, ritleri ve değer yargılarımızı belirlemektedir. Böylelikle mitler aracılığıyla diğer kültürleri tanıma fırsatını yakalıyoruz. Mitolojik unsurların işlendiği eserlerde, okunan eser artık sadece bir edebiyat eseri değil, aynı zamanda yazarın kültürünü, yani içinde bulunduğu sosyal yaşamı, adetleri, gelenek-görenekleri, ait olduğu toplumun hayata bakışını, değer yargılarını yansıtan bir araçtır. Bu açıklamadan da anlaşıldığı gibi kültür çok yönlü bir kavramdır; bir toplumun değerlerinin, kurallarının ve inançlarının tümüdür. Mosebach eserinde Türkiye’nin bir köyünde köy halkının geleneklere bağlı yaşamasına şahit olmaktadır: Dini ve resmi törenler ve bu törenlerde giyilen özel kıyafetlerden, hep birlikte hazırlanan ve yenen yemeklere, ellere yakılan kınalardan, ölü evinde hazırlanan helvaya, köyde yaşlılara gösterilen saygıya kadar (Mosebach 1999, s.121-130) bu insanlar yaşamın her aşamasında değerlerini korumaktadırlar. Burada görülüyor ki, Doğu hala masallar ve mitlerle doludur ve kutsal olana, dine bağlılık vardır. Batı dünyasının mitlere duyduğu ilgi Grabner-Haider’ e göre varoluşun baskısından ve bununla yaşamın karmaşıklığından, medya ve yaşamın dijitalleşmesinden, oryantasyon problemleri ve değer yargıların kaybindan kaynaklanmaktadır. Yeni

¹ “Denn hier, im Ländlichen, findet der Held jene Welt fester Bindungen und Traditionen, die in seiner Heimat im Namen von Modernisierung und Individualisierung längst aufgelöst wurden. Statt der Willkür einer Bastelbiographie, der Sinnleere des “anything goes”, gibt es hier noch unhinterfragte Lebensläufe und Normen, die ein reflexions-entlastetes Glück versprechen” (Mangold, 1999).

insanın global düşünce tarzı da insanı yabancı kültürlerin mitleri ile ilgilenmeye itmektedir. Yeni kültürlerle bir ilişki halinde olma isteği, özellikle gizemli Doğu kültürü, Batı dünyası için her zaman büyüleyici olmuştur. Dünyayı mitsel anlamda yorumlamak, Grabner-Haider'e göre, insanın hayatına anlam katma isteğinden kaynaklanmaktadır. İnsan duygusal yüklerden arınmak ve kültürel boyutta alternatif, yabancı ve kendinden uzak yaşam ve düşünce modelleri oluşturarak yabancı kültürlerle kendini tanımaktadır (Grabner-Haider 1999, s.608-609).

2. RÜYA VE MİTOSUN EDEBİYATTAKİ YANSIMALARI

Platon'dan Epikür'e kadar 'söz' anlamına gelen 'Mythos' gerçekdışı gizliliği temsil eder. 18. yüzyılda Friedrich von Schlegel'in "Rede über die Mythologie" adlı eseri, mitler ve kurgu arasında bir iletişim olabileceğini ortaya koymuştur. Arnim ve Grimm gibi Romantikler, mitlerin halka özgü düşünce biçimlerini içerdiğini ve özle bir hayal gücü dili oluşturarak, sanat ve doğa arasında kendine özgü bir estetik kategori yarattığını düşünmüşlerdir. Mitlerin kazanmış olduğu bu özelliğini 20. yüzyılda Ernst Cassirer daha ileri taşıyarak etnolojik bir yaklaşımla 'kültürel bir değişim için gerekli sembolik işaretler sistemi' olarak kabul eder. Hayal kurma ve 'söz' söylem arasında bir yeredir. Mit araştırmalarına özel bilimsel format Claude Levi-Strauss tarafından kazandırılmıştır. Strauss biçimsel analiz metoduna yönelerek, mitlerin akılcı, kurallara uygun olduğunu ifade ederek, yalın daha ulusalcı bir yaklaşım sergilemiştir. Benzer bir değerlendirme de Hans Blumenberg "Arbeit am Mythos"(1979) adlı eseri ile daha çok psikanalitik vurgu ile gelmiştir. Blumenberg, Freud ve Jung'un takipçisi olmuştur. 19. yüzyılda mitleri açıklayan, geliştiren teoriler yapılabılır mi sorusuna cevap olmuştur. Mitlerin çağdaş sanatlarda aktüel hale gelmesi, edebiyat, resim, film v.b. yaratıcı itici gücünün estetik boyutta etkili olmasıdır. Böylece "sanatta mit ve logos sentezi mi, yoksa mit ve logos'un araç olarak kullanıldığı mitsel sanat mı?" tartışması son bulmuştur.

Freud'un klinik araştırmalar sonucu ortaya çıkarttığı psikanalitik metot Edebiyat biliminde analiz yöntemi olarak hareket noktası oluşturmuştur. Eserlerdeki figürlerin "rüya"ları ve bu rüyalarda ortaya çıkan "imaj"lar sembolik bir biçimde Freud'un rüya tanımlamalarının benzeridir ve psikobiyoğrafik çözümlenmelerinin de kaynağını oluşturur (Freud 1900). Freud'un öğrencisi olan C.G. Jung "Arketipler Teorisi'ni" geliştirerek, edebiyat bilime yeni bir analiz yöntemi kazandırmıştır. Ona göre zaman ve mekan sınırlarının ötesinde ilk arke köke dayanan psişik bozukluklar kendinden sonraki kültür birimleri bilinçsizce etkiler ve bunlar rüyalarda, mitlerde, masallarda, edebi eserlerde ortaya çıkar ve sembolik değer taşır. Jung'un deyimiyle "ortak istem dışı tepkimeler" (das kollektive Unbewusste) grup psikolojisi "gayri ihtiyari" diye adlandırdığı, bu bir tür bilinçsizce "model alma" davranışı, mitleri rüyaları yeniden duyumsatıp, sorgulanmasını ve yorumlanmasını sağlar. Yukarıda da belirtildiği gibi "ortak istem dışı tepkimeler" bir kültürde ortak tepkimelere de neden olabilir. Bunlar inanç sistemlerinde etkilidirler: Ancak ortak istem dışılığın herkesin somutça algılayabileceği bir 'dil'i yoktur. Bu yaklaşımın dil'i semboller ve imgelerdir. Bu resimleri bu imgeleri bizler retrospektif çağrışımlarla yorumlar ve çözümleriz ve bizler onlara tamamlayıcı anlamlar yükleriz. Bu anlamlar bazen yaşadığımız çağın ortak bilincine uygun tanımlamalar olmayabilir ya da tam tersidir. Bu noktada C.G. Jung'un psikolojide kullanılan "Amplifikationsmethode" (genişletme metodu) anlam kazanmıştır (Jung 1931, 1940, 1954, 1979). Bu metotta rüya ve vizyonların anlamları, paralel mitolojik sembolik anlamlar yardımıyla zenginleştir ve genişler. Böylece "spontan", yani istem dışı tepkimelerden arındırılan anlamlar ortak bilinç ve ortak dile dönüşebilirler. Bu eylemde geçmiş, önceki bilgiler, türetilmiş istem dışı tepkimeleri kontrol eder ve ortak bilinç zenginleşir, psikolojik bir değişim yolu ile yeni bir ruh kazanılır (Zeitgeist). Ortak bilinç ile 'istem dışı ortak tepkime'lerin karşılıklı iletişimi insanlık için tarihi ve bilimsel bir ruh, bir fenomen oluşturabilir. Özellikle edebi eserlerde iletişim bir kez daha güçlenen logos-mythos ilişkisini ortaya çıkarmaktadır

(Horkheimer/Adorno 1969, Habermas 2007, Bohrer 1983). 90'lı yıllarda Greenblatt'ın tartışmaya açtığı edebi metinlerin içerdiği 'sosyal enerji'nin disiplinlerarası kültürel karşılaştırmalarla anlaşılabilmesi konusu: ortak bilinç ve gösterilen istem içi veya dışı tepkimeler, semboller, dil ve davranış biçimleri, mit ve ritüellerin anlamları ile desteklenmiştir. Bunların kültürlerarası ve bir kültürdeki alışverişi edebi metinlerdeki çok renklilik ve çok seslilik (Baßler 1995).

Her insan, rüyalarda ve mitlerde de ortaya çıkan içsel temel imgelere, prototiplere (innere Urbilder) sahiptir. Rüyalar "şekil ve içerik açısından herkesçe bilinen arke imgelerle, yani mitlerle ortak özellik taşımaktadırlar. Onlar artık kişiye özel değil, tamamiyle kişilerden bağımsız özelliktedirler ve tüm insanlarda ortaktır. Bu yüzden tüm halkların ve zamanların mitleri ve masalları tek bir kişinin bilincinde varolabilir... " (Geyer 1996, s.63).² Carl Gustav Jung' a göre "mitlerdeki motifler aynı anda rüyalarda karşılaştığımız kolektif istem dışı tepkimelere, bilinçaltına ait genel, insana özgü arketiplerdir. Bu psikolojik açıklama bize değişik halkların ve zamanların mitlerin neden bu denli birbirine benzediklerini açıklamaktadır" (Holzapfel 1993, s.15).³ Freud ve Jung rüya-mit benzerliğinden bahsetmektedirler: "Mitleri bilinçaltı ve insan doğasının karanlık, ilkel derinliği (Urgrund) yaratmaktadır. Freud, mitlerin rüyaları bilincin bilinçaltına ittiği isteklerin yansıması olarak düşünmektedir. Jung, mitlerin tüm insanlarda varolan ve tarih öncesi insanın tecrübeleriyle şekillenen "ortak/kolektif bilinçaltı" olarak kabul ederken, diğer taraftan "arketipler" olarak ta görmekte ve bunların mit, rüya, sanat ve ruhun tüm diğer kendini ifade etme şekillerinde ortaya çıktığını" belirtmektedir (Cavendish/Ling 1981, s.11).⁴ Jung "ortak bilinç dışı tepkimeler" in insanlığın bilinçaltında taşıdığı ve tüm zamanların insanlık tecrübelerini içinde barındırdığı bir hazine olarak tanımlamaktadır. Ortak bilinç dışı tepkimelerden rüyalarımıza arke imgeler/arketipler yansımaktadır" (Gottschalk 1973, s.20-21).⁵

Nazlı Eray'ın "İmparator Çay Bahçesi" adlı romanında rüyaların yapısı incelendiğinde, insanların temel arzularının dile getirildiği, kolektif bilinçaltımızın yansıması olduğu anlaşılmaktadır. Eray insanların, bilinçaltındaki isteklerini ve sahip olmak istediği özelliklerini eserde kahramanı aracılığıyla göstermektedir. Onun kahramanı zamana ve mekana bağlı kalmadan hareket edip, farklı boyutlara geçebiliyor ve her şeyden haberdar olabiliyor ve hatta ölümlerle ve ölümler diyarından kişilerle

² "Das will besagen, daß sie nach Form und Inhalt mit jenen allverbreiteten Urvorstellungen, wie sie den Mythen zugrunde liegen, übereinstimmen. Sie sind nicht mehr persönlicher, sondern rein überpersönlicher Natur und darum allen Menschen gemeinsam. Darum lassen sie sich auch in allen Mythen und Märchen aller Völker und Zeiten und ebenso bei einzelnen Individuen nachweisen, ohne daß diese die geringste bewußte Kenntnis der Mythologie hätten" (Geyer 1996, s.63).

³ "Nach C.G. Jung sind Mythenmotive auch allgemeine menschliche Archetypen, die einem im Traum begegnen und die zum kollektiven Unbewußten bzw. Unterbewußtsein gehören. Aus dieser psychologischen Erklärung ergibt sich also auch ein Verständnis dafür, warum sich Mythen der verschiedenen Völker und Zeiten manchmal so auffallend ähneln" (Holzapfel 1993, s.15).

⁴ "Mythen "seien Schöpfungen des Unterbewußten und des dunklen, primitiven Urgrunds der menschlichen Natur. Freud glaubte, daß Mythen, ebenso wie Träume, Projektionen vereitelter Wünsche seien, die das Bewußtsein unterdrückt hält und die deswegen als Zerrbilder an die Oberfläche stoßen. Jung hielt Mythen für Gebilde des >kollektiven Unterbewußtsein<, die allen Menschen zu eigen seien, die durch Erfahrungen der prähistorischen Menschen gestaltet und >Archetypen< oder grundlegende Erscheinungsformen jener Gedanken seien, die in Mythen, Träumen, im Symbolismus, in der Kunst und in allen anderen Ausdrucksformen des Geistes auftauchen" (Cavendish/Ling 1981, s.11).

⁵ "In Träumen und traumähnlichen Zuständen tauchen immer wieder mythische Bilder auf, obwohl der Patient keinerlei Kenntnisse über mythologische Inhalte verfügte." "Solche Bilder konnten also vom Bewußtsein überhaupt nicht ins persönliche Unbewußte verdrängt worden sein. Daher sah Jung es als erwiesen an, daß noch eine wesentlich tiefere Stufe des Unbewußten existieren mußte. Er nannte sie das kollektive Unbewußte und umriß es als den Schatz aller Menschheitserfahrungen seit Urzeiten, den alle Menschen unbewußt in sich tragen. Aus dem kollektiven Unbewußten dringen Urbilder – Archetypen – in die Träume. Darum bezeichnete Jung die Mythologie als "Mutterboden aller Träume". Die mythischen Bilder und Symbole kompensieren seiner Meinung nach die in unserer Zeit verlorengegangene religiöse Bindung. Was im Bewußtsein fehlt, wird aus dem kollektiven Unbewußten ergänzt. Die Traumanalyse folgt also dem in der Seele jedes Menschen verankerten religiösen Bedürfnis. Sie bietet "erkennbare Andeutungen archetypischer Strukturen, die mit den mythischen Motiven in eins fallen..." (Gottschalk 1973, s.20-21).

sohbet edebilmektedir: “Duyduklarına inanamıyorum. Rastgele üstünü okuduğum bir mezar taşının sahibi genç ölü benimle konuşmuş, ... Şimdi de karşımda duran şu adam, cennetin bekçisi İrfan olduğunu söylüyordu”(Eray 1997, s.19). Romanın sonunda kahramanın aslında bir düş gördüğü, her şeyin bilinçaltında yaşandığı ifade edilmektedir: “ ... düşlerle oynuyordunuz. ... Bilinçaltınız kötü bir oyun oynadı size” (Eray 1997, s. 192). Burada da görülüyor ki, Levi Strauss’un, ‘mitsel düşüncenin evrensel düşünce olduğu’ tezi ortaya çıkmaktadır. Mitler ve rüyalar kolektif bir özellik taşımaktadır (Zimmermann 1993, s.39-41). Bilindiği gibi her kültür ona göre özel bir karışımdan oluşmuş, ‘etiko-mitsel’ bir çekirdektir. Bu çekirdek inkar edilemez. Bu bizi her kültürün içinde gerçekten var olan evrensel değerlere götürür. Böylece insanlığın birinden diğerine itebildiği hareket birlikteliği doğar: Bu kültür diyalogunun başlamasıdır. Bu durum ötekilerin inancında, sanat ve müziğinde ortaya çıkar. C. L. Strauss’ a göre, bu ‘bir üslubun diğer üsluplarla hareket birlikteliğine girme yeteneğidir’ (Strauss 1959). Bir başka deyişle, bu karşılaşılan özgünlükten kendi içinde yeniden yaratabilme yeteneğidir. Martin Mosebach’ın kahramanı bu birlikteliği köyde gördüğü kızların başörtüleriyle ilgili gözlemiyle dile getirmektedir: Başlarına ve boyunlarına bone gibi sıkı sıkı bağlanmış bezler, onları rahibelere benzetiyordu” (Mosebach 1999, s.93).⁶ Mosebach’ın eserinde de bu Jung’un bahsettiği “ortak bilinç”(Kollektivbewusstsein) in etkileri açıkça görülebilmektedir. Hangi ulustan olursa olsun, bütün insanlarda ortak imgelere (Urbilder) rastlarız. Bu imgeler rüyalarda ve bilinçaltımızda ortaya çıktığından, bu ortak bilincin benzerliğine, birtakım mitolojik motiflere (Mythenmotive) ancak masallarda, mitlerde, dinler ve her tür inanç sistemlerinde farkına varılmaktadır. Jung’un bu yaklaşımı günümüzde bize farklı kültürleri tanıma ve ötekini anlama çabasında yardımcı olmaktadır. Farklı kültürlerden de gelseler insanların temelde ortak korkuları, ortak inançları vardır. Bunlar da benzer adetleri, benzer inanışları beraberinde getirmektedir. Martin Mosebach’ın “Der Mond und das Mädchen” adlı eserinde Almanya’da, Frankfurt’ta Alman toplumunun “çokkültürlü” yapısı (multikulturelle Gesellschaft) konu edilirken, farklı kültürlerin farklılıklara rağmen ortak noktalarda buluştukları görülmektedir (Turan Yılmaz 2011).

3. BİLİNMEYENİ KEŞFETMEK: SEYAHAT VE KÜLTÜR

İlkçağlardan beri ‘seyahat’ insanlık için vazgeçilmez, içgüdüsel, ötekini tanıma, uzak diyarlara özlem, bilinmeyen keşfetme eylemidir. Günümüzde de farklı kültürleri merak etmek, onları daha yakından tanımak, insanların varoluşlarına bir anlam kazandırma arayışından doğmaktadır (Grabner-Haider 1999, s.607-608). Seyahat etmek bu anlamlandırmanın önemli bir yolunu oluşturmaktadır. Bu anlamda Batı için Doğu ve onun gizemli ve büyüdü dünyası bilinmeyi keşfetme, anlamı bilinmeyi anlamlandırmak için çıkılan yolculuklar yapılır. Böylece heyecan verici hikayeler, mitler, ritüeller bu seyahatlerden aktarılan öykülerden doğar. Bu öyküler bilinmeyi tanıma, kültürlerin kökünü ve iletişimi kavramamıza yardım etmiştir. Bu seyahatlerden biri de Mosebach’ın eserinde yapılmaktadır ve Antik Yunan’daki serüvenlerle dolu bir “Odyssee”yi andırmaktadır. Mosebach’ın kahramanı çıktığı yolculukta Türkiye’nin onun için yeni, bilinmeyen bir dünya olduğunu anlayacak ve Türkiye yi “fantastik, doğu bir harikalar diyarı” (Mosebach 1999, s.122) olarak algılayacaktır. Burada keşfedecek çok şey olduğunu görecektir. Martin Mosebach bize bunu bir Alman akademisyen’in bakışıyla göstermektedir. Bir Alman, bir Batılı (Okzident) için Doğu (Orient) her zaman hayranlık uyandırmıştır çünkü Doğu’nun gizemi ona yabancısıdır. Bu sırrı çözmek için, doğuya seyahat edecek, bu dünyayı tanımaya çalışacaktır. Martin Mosebach “Die Türkin”(Türk kıızı) adlı romanında Almanya’da yaşayan Türklerle ilgili birçok klişeler bulunmaktadır. Romandaki Türkler, işçi ve işçi aileleridir veya ticaretle uğraşmaktadırlar. Kültürsüz, eğitim almamış, kendi dünyalarında yaşayan ve genellikle yine Türklerle

⁶ “Die weißen, eng wie Hauben um Kopf und Hals gewundenen Tücher gaben ihnen etwas Nonnenhaftes”(Mosebach 1999, s.93).

yaşayan dar görüşlü, disiplinsiz insanlar olarak yansıtılmıştır. Almanlar rasyonel düşünen, kültür insanını temsil ederken (Kulturmensch), Türkler duyguları tarafından yönetilen, irrasyonel düşünen insanlar (Naturmensch) olarak gösterilmektedir. Mosebach'ın kahramanı sevdiği kız uğruna Türkiye'ye yaptığı "Odyssee" esnasında kendisine yabancı olan bu kültürü ve insanları tanıma fırsatı bulacaktır. Tanımakla kalmayacak, zamanla kendisinde de bir değişim gerçekleşecektir. Köy halkını, onların gelenek-görenekleriyle iç içe yaşamlarını tanıdıkça o da kendisinin bu etki altına girdiğini fark etmektedir. Düşüncelerine artık akli değil, duyguları hakim olacaktır. Örneğin sevdiği kıza altın bir zincir hediye ederken bununla onu sembolik anlamda kendisine bağladığı fikrine inanması (Mosebach 1999, s.182), yeni ayın uğur getirdiğinden ve içine kötü birşeylerin doğduğundan bahsetmesi (Mosebach 1999, s.175), bir cin tarafından çarpıldığı inancı (Mosebach 1999, s.87), zor bir anında Alaeddin'in Lambası'ndan yardım beklemesi (Mosebach 1999, s.139) onun artık bir Türk gibi düşündüğünü, rasyonel düşünen bir bilim adamının artık batıl birtakım inançlara sahip olduğunun göstergesidir. Olaylar onu yönlendirmektedir artık, kadere düşünmeye başlamıştır: "Hayatımda ilk kez, çok açık bir şekilde, bir güç tarafından yönlendirildiğimi, attığım her adımda daha önceden çizilmiş bir yolda yürüdüğümü hissettim. ... Artık kendimi kadere teslim etmeliydim, aynen yetenekli bir danscının, eşinin yönlendirmesine kendini bıraktığı ve onun adımlarını önceden tahmin ettiği gibi. Kaderden yararlanmayı öğrenmeliydim" (Mosebach 1999, s.64).⁷

Nazlı Eray'ın eserinde yapılan yolculuklar değişik zamanlara, boyutlara, ölümler dünyasına yapılmaktadır. Mitler nasıl bilinmeyi açıklama gereğinden doğmuşlarsa eserlerde merak edilen, imkansız olan yerlere seyahat edilmektedir. Romanda kahramanın sadece kendisinin görebildiği çay bahçesine yaptığı yolculuk aslında ölümlerin, başka bir boyutta toplandığı bir yerdir (Eray 1997, s.166). Kahraman şaşkınlık içerisinde kendisine sormaktadır: "Acaba bu dünyada mı bu yer?" (Eray 1997, s.160). Yine başka bir seyahat Taşhan adında bir yere yapılır. Burası, erkeklerin düşüncelerinde yaşayan hayal kadınların bulunduğu hayali bir kahvedir (Eray 1997, s.41). Bu seyahatlerde gerçeklik ve rüya iç içe geçmiştir.

Peter Handke'nin "Langsame Heimkehr"(1979) (Eve Dönüş) adlı eserinde bir jeolog olan Sorger'in seyahati Amerika'dan Avrupa'ya yapılmakta, doğduğu topraklara geri dönüşü anlatılmaktadır. Bu yolculuk kendisine yabancılaşmış olan bireyin "tekrar kendi köklerine dönme" (Handke 1979, s.170) çabasıdır, kendi benliğine yaptığı yolculuğudur(Ursprung, Urzustand) (Jung/Kerenyi 1951). Protagonist seyahatlerle kendisine kişisel, düşsel bir coğrafya, (Niemandland) yaratmaktadır ve böylelikle gerçek ve gerçek dışılık somut bir biçimde birleşmektedir. Ötekinin ülkesinden tekrar ait olduğu yere, atalarının topraklarına dönüyor. Ona yabancı olan bir ülkede bulunmak, bir kültüre ait olma duygusundan yoksun olmak, onu rahatsız etmekte ve "Daha fazla dışlanmış biri olmak istemiyorum" (Handke 1979, s.140) diyerek, yolculuğuna son vermekte ve seyahatin sonunda eve döndüğünde "Sen hiç kimseydin"(Handke 1979, s.200), ama artık bir yere aitsin, şeklinde durumunu değerlendirmektedir. Memleketinden uzaktayken, içinde bulunduğu yabancı kültür, kendi kültürüne yönelmesine sebep olmakta ve kendisine "... iyi ki bir memleketim var" (Handke 1979, s.38) dedirtmektedir.

⁷ "Es war das erste Mal in meinem Leben, dass ich das deutliche Gefühl hatte, geführt zu werden und mit jedem Schritt, den ich tat, auf einem schon gebahnten Weg voranschreiten. ... Jetzt galt es, sich dem Schicksal zu überlassen, wie eine begabte Tänzerin sich der Führung ihres Partners überlässt und seine Schritte vorausahnt. Ich musste lernen, das Schicksal zu benutzen"(Mosebach 1999, s.64).

4. EDEBİ ÇEVİRİ VE ÖTEKİ. KÜLTÜRLER ARASI İLETİŞİM

Bu çalışmanın sonucunda şunu görmekteyiz ki, incelediğimiz eserlerde kahraman kendi ya da ötekinin kültürünü keşfetmek amacıyla çıktığı yolculuk sonunda hem kendini hem de kendisine yabancı olanı tanımaktadır. Mitos, yabancı olan, kendimizden farklı olanla karşılaşma ve ona açıklama getirme isteğinin bir ifadesidir. Bunu “öteki ile karşılaşma” ve ötekinin kültürünü tanıma, onu adlandırma isteği şeklinde görmekteyiz. Bu eserler aracılığıyla insanlar kendi ulusal kültürünü ortaya koyarken, diğer kültürü de tanımak için onunla iletişim sağlamakta, bilinmeyeni keşfetmekte ve anlamlandırabilmektedir (Turan 2002). Leippand’ın dediği gibi ‘protagonist, ötekinin ruhunu keşfetmek için harcanacak çabanın da sonsuz olduğunun farkına varacaktır’(Leippand 1999). “ Öte yandan bu iletişimi sağlamak Karşılaştırmalı Edebiyat çalışmalarının önemli bir bölümünü oluşturan edebi çevirinin görev alanına girmektedir. Edebiyat, her ne kadar birbirini anlamayı ve ötekini fark etmeyi beraberinde getiriyorsa, edebi çeviride ötekini keşfetmenin bir yoludur. Kültürler arası bir iletişim etkinliği olarak edebi çeviride, kendi ve öteki arasında bir iletişim gerçekleşir. Bu iletişim iki yönlü olabilir. Başka bir kültüre (dile) ait bir eser kendi kültürüne (diline) ya da kendi kültüründen (dilinden) öteki kültüre (dile) çeviri yapılabilir. Öteki kültürler arasındaki iletişimi başarı ile gerçekleştiren çeviriler, öteki kültürü öğrenmek açısından etkilidir. Böylece kültürlerarası iletişimin amacı olan ötekinin farklılığını fark etme, o kültür insanlarının değer yargılarını, yaşam biçimlerini, inanç ve geleneklerini algılama gerçekleşir (Bachmann-Medick 1997, s. 1-16). Bununla birlikte ‘öteki’ye karşı beslenen ön yargılar ortadan kalkar ve kültürel empati gelişir. Bu bağlamda çalışmada ele alınan Nazlı Eray’ın “İmparator Çay Bahçesi” ve Martin Mosebach’ın “Die Türkin” adlı eserleri başka bir dile çevrilirken önemli kültürel birikimler de öteki dile (kültüre) aktarılacaktır.

Günümüzde iletişimin hayatın her alanında önem kazandığı tartışılmaz bir gelişmedir. Bu bağlamda edebi çeviri ile edebi eserlerin farklı dillere kazandırılması, kültürler arasında bir köprü oluşturacaktır.

KAYNAKÇA:

- Bachmann-Medick, Doris (hrsg. von) (1997). *Übersetzung als Repräsentation fremder Kulturen. Göttinger Beiträge zur internationalen Übersetzungsforschung*. Band 12. Herausgegeben von Arnim Paul Frank, Janos Gulya, Harald Kittel, Ulrich Mölk, Fritz Paul, Brigitte Schultze, Horst Turk. Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Barthes, Roland (1964). *Mythen des Alltags*. Frankfurt: edition Suhrkamp.
- Baßler, M. (Hg.) (1995). *New Historicism: Literaturgeschichte als Poetik der Kultur*. Tübingen, Basel: Francke Verlag.
- Bhaba, Homi K. (1990). *Nation und Narration*. London/NY: Routledge Verlag.
- Bhaba, Homi K. (1994). *Die Verortung der Kultur*. Tübingen: Stauffenberg Verlag (2000).
- Blumenberg, H. (1979). *Arbeit am Mythos*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag (2001).
- Bohrer, K.H. (1983). *Mythos und Moderne*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- Browning, G. Abigail (2000). *Understanding Contemporary Society*. London: Sage Publications.
- Cavendish, Richard/ Ling, Trevor O. (1981). *Mythologie. Eine illustrierte Weltgeschichte des mythisch-religiösen Denkens*. München: Christian Verlag.
- Cassirer, Ernst (1972). *Philosophie der symbolischen Formen. Zweiter Teil. Das mythische Denken*. In: Recki, Birgit (Hrsg.): Ernst Cassirer. Gesammelte Werke. Hamburger Ausgabe. Bd. 13. Hamburg: Meiner Verlag (2002).

- Doğan, Şerife (2002). *Aktualisierungen und Transformationen des Mythischen in der gegenwärtigen deutschsprachigen und türkischen Literatur*. Jahrbuch für Internationale Germanistik, Reihe A. (s. 53-64). Peter Wiesinger (Hrsg.). Frankfurt: Peter Lang Verlag.
- Dyserinck, H. (1991). *Komparatistik*. 3. Auflage. Bonn: Bouvier Verlag.
- Eray, N. (1997). *İmparator Çay Bahçesi*. İstanbul: Can Yayınları.
- Freud, Sigmund (1900). *Die Traumdeutung*. Reprint der 1. Auflage, Verlag Franz Deuticke, Leipzig und Wien 1900. Frankfurt: S. Fischer Verlag (1999).
- Gadamer, H.G. (1960). *Wahrheit und Methode. Grundzüge einer philosophischen Hermeneutik*. Günter Figal (Hrg). München Oldenbourg-Akademie Verlag: Berlin, München.
- Geertz, Clifford (1973). *Dichte Beschreibung. Beiträge zum Verstehen kultureller Systeme*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag (1987).
- Geyer, C.-F. (1996). *Mythos. Formen-Beispiele-Deutungen*. Beck'sche Reihe. München: Verlag C.H.Beck.
- Grabner-Haider, A. (1999). "Die Welt der Mythen." in: Marx, Helma (1999): *Das Buch der Mythen aller Zeiten aller Völker*. München, Graz: Verlag Styria, U.Eugen Diedrichs Verlag, S.607-638.
- Greenblatt, Stephen / Gallagher, Catherine (1991). *Practicing New Historicism*. Chicago, London: The University of Chicago Press (2000).
- Gottschalk, Herbert (1973). *Lexikon der Mythologie*. Berlin: Safari Verlag.
- Habermas, H. (2007). *Die Verschlingung von Mythos und Aufklärung. Horkheimer und Adorno*. in: Jürgen Habermas (Hrsg.). *Der Philosophische Diskurs der Moderne. Zwölf Vorlesungen*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- Handke, Peter (1979). *Langsame Heimkehr*. Frankfurt: Suhrkamp Verlag.
- Holzapfel, Otto (1993). *Lexikon der abendländischen Mythologie*. Freiburg, Basel, Wien: Herder Verlag.
- Horkheimer M. / Adorno, T.W. (1969). *Dialektik der Aufklärung – Entzauberte Welt*. Frankfurt: Fischer Verlag (1988).
- Jung, C.G. (1931). *Seelenprobleme der Gegenwart. Vorträge und Aufsätze. Psychologische Abhandlungen*. Band 3. Zürich: Rascher Verlag.
- Jung, C.G. (1940). *Psychologie und Religion*. Zürich: Rascher Verlag.
- Jung, C.G. / Kerényi, Karl (1951). *Einführung in das Wesen der Mythologie. Das göttliche Kind. Das göttliche Mädchen*. Zürich: Rhein Verlag.
- Jung, C.G. (1954). *Von den Wurzeln des Bewußtseins. Studien über den Archetypus*. Zürich: Roscher Verlag.
- Jung, C.G. (1979). *Gesammelte Werke*. 15. Band. *Über das Phänomen des Geistes in Kunst und Wissenschaft*. Olten, Freiburg: Walter Verlag.
- Leipprand, Eva (1999). "Martin Mosebach beschreibt die Heimat des Lichts". Aufrufbar unter: www.literaturkritik.de. Stand am 20.05.2006.
- Levi – Strauss, Claude (1972). *Strukturelle Anthropologie*. Frankfurt: Suhrkamp Taschenbuch Verlag, Frankfurt.
- Mangold, Ijoma (1999). "Türken sind so was von mit sich selbst identisch!" Aufrufbar unter: www.berlinonline.de/berliner-zeitung, Stand am: 29.05.1999.
- Mosebach, Martin (1999). *Die Türkin*. Berlin: Aufbau Verlag.
- Mosebach, Martin (2007). *Der Mond und das Mädchen*. München: Carl Hanser Verlag.
- Petzoldt, Leander (1989). *Märchen-Mythos-Sage. Beiträge zur Literatur –und Volksdichtung*. Marburg: Elwert Verlag.
- Said, Edward W. (1978). *Orientalismus*. Frankfurt: Ullstein Verlag (1981).

- Said, Edward W. (1993). *Kultur und Imperialismus. Einbildungskraft und Politik im Zeitalter der Macht*. Frankfurt: Fischer Verlag (1994).
- Strauss, C.L. (1959). “*Race et Culture*”. in: *Revue Internationale des Sciences Sociales*, Sayı 4, 1971, XXIII.
- Thum, Bernd (Hrsg.) (1985). *Gegenwart als kulturelles Erbe. Ein Beitrag der Germanistik zur Kulturwissenschaft deutschsprachiger Länder*. München: Iudicium Verlag.
- Turan, Dilek (2002). *Die Wendung zum Mythos im neuen Millenium in Literatur –und Kulturwissenschaft. Eine analytische Studie anhand zeitgenössischer Werke der gegenwärtigen Deutschen und Türkischen Literatur*. Unveröffentlichte Inaugural-Dissertation, Ankara: Hacettepe Universität, Institut für Sozialwissenschaften.
- Turan Yılmaz, Dilek (2010). *Begegnungen mit dem Fremden. Martin Mosebachs Roman als Mythos vom ‘Anderen. Eine kulturwissenschaftliche Betrachtung seines Romanes “Der Mond und das Mädchen”(2007)*. Littera Edebiya Yazıları, Ankara, cilt 27, s.15-26.
- Weber, Max.(1919). *Wissenschaft als Beruf*. München, Leipzig. Stuttgart: Reclam Taschenbuch Verlag (1995).
- Zimmermann, Christiane (1993). *Der Antigone – Mythos in der antiken Literatur und Kunst*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.